

forskydninger i overklassens sammensætning og materielle basis; nye, ofte kortlivede, politiske og finansielle strukturer. Fremstillingen af et ensartet »produkt« – hære og flåder, hvis enheder så ens ud, kæmpede med de samme våben, delvis bestod af medlemmer af den samme internationale krigerstand, og ofte indgik på hver sin side i den samme krig – medførte ensartede belastninger og statslige tiltag.

De fire forfattere giver imidlertid de enkelte træk forskellig vægt i fremstillingen. I *Sven-Erik Åströms* bidrag om Finland og *Jan Lindegrens* om Sverige tildeles skildringen af strukturforandringerne inden for eliten f.eks. forholdsvis mindre plads, og skildringen af forholdet mellem statsmagten og bondesamfundet forholdsvis mere plads end i *Øystein Rians* bidrag om Norge og *Leon Jespersens* om Danmark.

Iøvrigt er det især det svenske bidrag som skiller sig ud. Lindegren fremlægger først og fremmest en principiel model af den svenske militærstats økonomi incl. finanserne. Modellen beskrives dels i tekst, dels i et system af diagrammer over vare- og pengestrømmene. De øvrige forfattere samler kræfterne om en kvantificering af enkelte hovedstrømme, defineret ud fra samtidens begrebsapparat. Det vil sige beskrivninger og statsindtægter fordelt efter typer og regioner.

De to tilgange har hver sine fortrin. Den første giver en god beskrivelse af faktorerne bag dynamikken. Lindegren lægger især vægt på krigsførelsens indre dynamik under de givne vilkår og på de sociale gruppers forskellige, evt. positive, forhold til krigens økonomiske virkninger. Den anden tillader en vurdering af, hvor kraftig dynamikken var, og hvor store påvirkninger den gav samfundets enkelte dele. I princippet burde der ikke være noget til hinder for at forene de to tilgange. De skulle tværtimod kunne støtte hinanden, idet principmodellen definerede rammerne for kvantificeringen, og denne afgjorde, hvad der var modellens væsentlige og uvæsentlige elementer.

En sådan integrering af de to tilgange (men selvfølgelig ikke nødvendigvis af netop denne model) burde være et naturligt mål for den egentlige komparative fremstilling af rigernes udvikling, som den påviste forholdsvis store ensartethed lægger op til, og som de stofmættede rapporter og den fyldige litteraturliste kunne danne et godt grundlag for.

Gunner Lind

Iron and Steel on the European Market in the 17th Century. A Contemporary Swedish Account of Production Forms and Marketing, ed. by GUNNAR PIPPING. Sthlm., Jernkontoret 1983. 271 s. Ill. 90 skr.

Bag den måske lidt vildledende hovedtitel gemmer sig en udgave af et anonymt metallurgisk arbejde, som blev fundet i kopi i det norske rigsarkiv 1974. Udgiverne – *Bergshistoriska utskottet* under *Jernkontoret* i Stockholm – identificerer med rimelige argumenter skriftets formodede ophavsmand, Abraham Cronström (1640–96), svensk møntmester og bjergværksejer i Bergslagen, som efter omfattende rejser på kontinentet i midten af 1600-tallet sandsynligvis har nedfældet sine indvundne erfaringer omkring 1670. Bogen publicerer både den foreliggende tekst – på ubehjælpsomt tysk – og en oversættelse til engelsk.

Cronström redegør i sit skrift udførligt og indsigtfuldt ikke blot for den teknologiske standard ved tidens franske, tyske og spanske jernminer, men har også anstillet dybtgående beregninger over minedriftens rentabilitet. Der er således tale om en højst værdifuld kilde, og udgavens betydning underbygges væsentligt ved *utskottets* indgående undersøgelse af skriftet og dets indhold. Mest opsigtsvækkende er det nok, at det mener at kunne fastslå, at jernminedriften ikke præges af væsentlige, teknologiske fornyelser mellem 1670 og 1830, og at produktionsstigningen altså ikke skyldes stigende produktivitet; om dette også fik konsekvenser for rentabiliteten fremgår derimod ikke klart.

E. Ladewig Petersen

GUDRUN EKSTRAND (utg.): Tre Karlar. Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII. Sthlm., Livrustkammaren, 1984. 151 s. Ill.

Det er en fortræffelig idé, at *Livrustkammaren* i Stockholm følger sine udstillinger op med lødige bøger – i fornemt udstyr – som giver fremtrædende forskere lejlighed til at præsentere »sin syn på en rad tidsföreteelser«. Sidste års Lützen-publikation (Jf. dette tidsskrift bd. 83, s. 195–206) blev belønnet af *Svenska Akademien* med det »Hirschska priset«, og successen følges i år op med en bog om den karolinske tidsalder, 1654–1718.

Ligesom forgængerer fremtræder bogen smukt, og alle afhandlingerne har væsentlig interesse. Musæumschef Arne Losman behandler de »tre Karlars« uddannelse, professor Bengt Olsson samtidens anstrengte, panegyriske litteratur og ambassadør Gunnar Jarring – i en perspektivrig artikel – svenske rejser, især til Asien, kulminerende under og efter Karl XII.s russiske felttog. Væsentlig er også docent Gunnar Artéus' påvisning af, at det svenske generalstabsværk er tendentøst. Selv fremhæver han, at der vel kom nye, specielt karolinske træk til »arméstridstaktiken«, men at den svenske taktik ikke adskiller sig fra den kontinentale ved at være offensiv. Der var snarest tale om »en skillnad i graden av offensiv karaktär« (s. 63).

Bogens hovedbidrag er givetvis professor Sven A. Nilssons indgående analyse og karakteristik af »den karolinska militärstaten« (s. 29–51), som stærkt betoner krigsfinansieringen og specielt afviklingen af Sveriges mange krige som strukturforandrende drivkraft. Først den endelige befæstelse af *indelningsverket* efter den skånske krig løste i væsentlig udstrækning de militære og finansielle problemer, men nødvendiggjorde også dybtgående politiske forandringer og medførte afgørende sociale konsekvenser for adelsgrupper og embedsmandskorps. Docent Anna-Brita Löfgrens klare redegørelse for 1600-tallets forvaltningsreformer uddyber et vigtigt aspekt, men betoner også, at kollegiestyret ikke lod sig overholde rigoristisk. Vigtig er endelige professor Jussi Lappalainens redegørelse for Finlands vilkår i den karolinske periode, ikke blot fordi den fremlægger finske synspunkter, men især på grund af sin korte og fyndige karakteristik af befolkningsforhold, erhvervsgeografi og de fatale følger af nødsår og krigspolitik.

En særstilling indtager docent Margareta Reveras charmerende afhandling, »en barock historia: Om den svenska 1600-talslyxen och dess plass i samhällsombandlingen« (s. 113–35), et forarbejde til en større monografi om de højere,